

Chyby ve výslovnosti češtiny u frankofonních studentů (čeština jako cizí jazyk, lingvodidaktická studie)

Pavla Poláchová

Abstrakt: Cílem předkládané studie¹ je poukázat na lingvodidaktickou stránku problematiky výslovnosti a zaměřit se na základě vlastního terénního výzkumu na nejčastější chyby ve výslovnosti češtiny u frankofonních studentů. Studie je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. Teoretická část obsahuje stručné pojednání o postavení fonetického plánu ve výuce češtiny jako cizího jazyka a zaměřuje se na hlavní rozdíly fonetického a fonologického plánu češtiny a francouzštiny. Praktická část se věnuje dílčí analýze segmentální roviny konkrétních audio nahrávek. Jedná se o kombinovaný výzkum, používáme metody kvantitativní a kvalitativní analýzy.

Klíčová slova: čeština jako cizí jazyk, čeština pro cizince, výslovnost, fonetika, francouzština, didaktika

Abstract: The study focuses on the most common errors in pronunciation of French students of Czech, based both on the author's own research and on the didactic background of teaching Czech as a foreign language. The aim of the research is an analysis of selected segments and the text is therefore divided in two parts: theoretical and practical one. The theoretical part includes a short analysis of the position of phonetics in the teaching and learning of Czech as a foreign language and focuses on the major differences between the phonetic and phonological levels of Czech and French. The second, practical part includes an analysis of several recordings obtained from the French students of Czech. Concerning the method in use, the study combines both the quantitative and qualitative analysis.

Key words: Czech as a foreign language, Czech for foreigners, pronunciation, phonetics, French, didactics

1 Teoretická část

1.1 Fonetický plán ve výuce češtiny jako cizího jazyka

Vycházíme ze základní teze, že během procesu osvojování si cizího jazyka jde primárně o verbální komunikaci mezi mluvčím a posluchačem. Základní podobou jazyka je podoba mluvená, psaná je od ní vždy odvozena. Výslovnost je tedy základem aktivní znalosti jazyka, klíčovou dovedností, které je třeba při výuce věnovat značnou pozornost hned na počátku výuky. Nezvládnutí výslovnosti se v pozdější fázi výuky opravuje velice obtížně a pomalu. Není bohužel výjimkou, že se jazykový projev cizince stane kvůli nesprávné výslovnosti nesrozumitelným a nejasným i přesto, že cizinec dosáhl vysoké gramatické a lexikální kompetence

¹ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2017_037 Implementace nových metod a poznatků v lingvistickém a literárním bohemistickém výzkumu.

(což bývá případ asijských studentů učících se česky). Potvrzují to i průzkumy: rodilí mluvčí bývají vůči nedostatkům ve výslovnosti cizinců méně shovívaví než vůči gramatickým chybám (srov. Dosoudilová, 2015). Dobrá výslovnost může navíc kompenzovat či dokonce zamaskovat chyby na jiných jazykových úrovních, zejména nedostatky v syntaxi (Dufeu, 2008, s. 10).

Výuce výslovnosti je ve frankofonním prostředí věnována řada odborných monografií, které se věnují problematice FLE – français langue étrangère, francouzština jako cizí jazyk, (Guimbretière, 1994; Champagne-Muzar, Bourdages, 1998; Léon a kol., 2009; Rolland, 2011). V českém prostředí se problémům výslovnosti češtiny u jinojazyčných mluvčích věnuje zejména Jitka Veroňková (Veroňková, 2012a, 2012, 2015; Hedbávná, Janoušková, Veroňková, 2009). Chybami ve výslovnosti frankofonních studentů se nejpodrobněji zabývali autoři popisu češtiny na referenční úrovni A1 (Hádková a kol., 2005, s. 50–52).² Detailnější výzkum na toto téma není dosud k dispozici. Daleko více studií se zaměřuje na české studenty a jejich problémy s francouzskou výslovností (Fenclová, 2003, 2010; Nováková, 2011; Vychopňová, 2014).³ Zevrubný popis prozodických prostředků francouzštiny v kontrastu s češtinou přinesl Tomáš Duběda (Duběda, 2012).

1.2 Společný evropský referenční rámec a fonologická kompetence

Společný evropský referenční rámec pro jazyky⁴ mluví o tzv. fonologické kompetenci (zahrnující znalosti a dovednosti vnímat a produkovat), která spadá společně s lexikální, gramatickou, sémantickou, ortografickou a ortoepickou pod lingvistické kompetence.⁵ Pro lepší názornost přikládáme tabulku Ovládnání zvukové stránky jazyka, jež shrnuje doporučení autorů Rámce, co a kdy (na jaké jazykové úrovni) by měl cizojazyčný mluvčí ovládat.

Společný evropský referenční rámec podle jedné z interpretací zřetelně odděluje segmentální a suprasegmentální rovinu, od úrovně B2 se věnuje čistě suprasegmentální rovině (srov. Vychopňová, 2014, s. 220–222; Bořek-Dohalská, Suková Vychopňová, 2015, s. 95–97). Autoři Rámce, dokumentu, kterým se mají řídit autoři učebnic, učitelé, examinatoři atd., se tedy obracejí proti hlavní zásadě v didaktice cizích jazyků neoddělovat segmentální a suprasegmentální rovinu (srov. Hendrich,

² Popis češtiny zmiňuje i chyby anglických, německých, španělských, ruských, polských, portugalských mluvčích.

³ Obě zmiňované disertační práce – Nováková (2011); Vychopňová (2014) – poukazují (i když spíše okrajově) na případné nesnáze s českou výslovností u francouzského publika. Vychopňová věnuje jeden experiment své praktické části disertace délce vokálů – jak francouzští mluvčí učící se češtině respektují délku českých samohlásek.

⁴ *Společný evropský referenční rámec pro jazyky (SERR). Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme* (2002).

⁵ Lingvistické, sociolingvistické a pragmatické kompetence jsou součástí Komunikativní jazykové kompetence. *SERR*, kapitola 5.

1988, s. 160–161, 166–167; Champagne-Muzar, Bourdages, 1998, s. 41–48; Choděra, 2013, s. 141–142).

Tab. 1: Ovládání zvukové stránky jazyka. Tabulka přesně odpovídá anglickému originálu SERR: *Common European Framework of Reference for Languages, 2002, s. 117.*

C2	viz C1
C1	Dokáže správně rozlišit použití intonace a větného přízvuku tak, aby vyjadřoval i nejjemnější významové odstíny.
B2	Osvojí(a) si jasnou, přirozenou výslovnost a intonaci.
B1	Výslovnost je z hlediska artikulace jasná, i když je občas zřejmý cizí přízvuk a občas se objevují chyby ve výslovnosti.
A2	Výslovnost je celkově dostatečně jasná natolik, aby byla srozumitelná, navzdory zcela zřejmému cizímu přízvuku, ale účastníci promluvy budou občas potřebovat, aby bylo zopakováno, co již bylo řečeno.
A1	Výslovnost velmi omezeného repertoáru osvojených slov a frází může být srozumitelná pro rodilé mluvčí, pokud vyvinou určité úsilí a pokud jsou zvyklí na styk s danou jazykovou skupinou.

Učebnice češtiny pro cizince se věnují české výslovnosti většinou pouze v úplném začátku výuky cizího jazyka, starší učebnice ji někdy opomíjejí zcela.⁶ Na českém trhu se setkáváme také s jazykovými učebnicemi, které se věnují spíše popisu zvukového plánu češtiny než nácviku výslovnosti (srov. Rešková a Pintarová, 2009). Proto je při kontaktní výuce základem úspěchu při osvojování české výslovnosti dobrý učitel. I učitelé bohužel nácvik výslovnosti marginalizují a v pozdějších fázích výuky ji už zcela zanedbávají. Je důležité si uvědomit, že není podstatné, aby student dokázal správně vyslovovat jednotlivé hlásky samostatně (což se většinou trénuje na počátku), nýbrž je musí dokázat pospojovat ve srozumitelné celky. Učitel se tedy nemůže věnovat jen segmentálním jevům (jako jsou souhlásky a samohlásky), neměl by opomíjet ani suprasegmentální jevy (např. slovní přízvuk, intonaci), které jsou stejně důležité jako jevy hláskové. Není v možnostech studenta naučit se tyto jevy během několika málo úvodních hodin, proto je nutné, aby vyučující zařazoval nácvik jednotlivých výslovnostních jevů pravidelně a nacvičoval je se studenty postupně. K správnému tvoření jednotlivých hlásek slouží správná vizualizace artikulačních pohybů – v příručkách lze najít artikulační diagramy (boční průřez ústní dutinou s naznačením místa artikulace dané hlásky a také zobrazení polohy rtů).

Učitelé by si také měli být vědomi „syndromu všemu rozumějícího učitele“ (Hedbávná, Janoušková a Veroňková, 2009, s. 33–34). Vyučující si totiž po nějaké

⁶ Nejpoužívanější učebnice češtiny pro cizince – *New Czech Step by Step* (L. Holá, 2012, 5. vydání) věnuje fonetice jen dvě stránky. Tento dílčí nedostatek autorka v novém vydání této učebnice – *Česky krok za krokem 1* (L. Holá, 2016, 1. vydání) – odstraňuje několika cvičeními v každé z 24 lekcí, což stále nepovažujeme za dostatečné. Pravidelnému nácviku výslovnosti se věnuje např. nejnovější učebnice *Flip (Your) Teaching 2* (B. Bednaříková, J. Sovová, M. Kopečková, 2017) či *Čeština pro cizince, úroveň A1 a A2* (M. Boccou Kestřánková, D. Štěpánková, K. Vodičková, 2017) – části věnované nácviku výslovnosti vznikly pod supervizí J. Veroňkové.

době zvykne na studentovu výslovnost, ví, jaké chyby dělá, rozumí i velmi přibližné výslovnosti. Mezi učitelem a studentem tak vzniká podobný vztah jako mezi matkou a malým dítětem – rozumí mu téměř vždy, i když ostatní vůbec netuší, o čem mluví.

1.3 Český a francouzský fonetický a fonologický systém – hlavní rozdíly⁷

Soubor francouzských hlásek je velmi odlišný od souboru českých hlásek.⁸ Vokální systém je ve francouzštině mnohem bohatší než v češtině, konsonantický systém je naopak méně členitý. Na předělu stojí skupina tří polokonsonantů (semi-consonnes – [j], [w], [ɥ]), které čeština nemá (v českém vokálním systému sice existuje [j], ovšem jako konsonant).⁹

Pro francouzštinu je typické vázání – *liaison*,¹⁰ spojování vokálů či konsonantů. Toto zřetězování hlásek je pro spisovnou češtinu neznámé. Pro výslovnost všech francouzských vokálů po pauze je charakteristický měkký hlasový začátek, pro češtinu je charakteristický tvrdý hlasový začátek, který je vnímatelný jako tzv. ráz (hlasový předraz). Tvrdý hlasový začátek může být ve francouzštině považován za expresivní přízvuk na počáteční slabice a může působit rušivě (Dohalská a Schulzová, 2003, s. 75).

Rozdíly jsou v obou jazycích ve využívání grafických znaků. Situace je daleko jednodušší v češtině, kde je každý foném zaznamenáván většinou jenom jedním grafickým znakem (výjimku tvoří například znak pro hlásky [i] a [i:], kterým v psaném jazyce odpovídají grafémy *i/í* nebo *y/ý*), [x] se pro nedostatek grafických znaků označuje sprežkou *ch*). Francouzština má systém daleko komplikovanější.

⁷ Poznatzky o francouzském fonetickém a fonologickém systému vycházejí ze základních monografií: Dohalská a Schulzová (2003); Léon (2012); Carton (1974) a ze semestrálního kurzu *Phonétique et phonologie* pod vedením dr. Cédrica Gendrota na Université Paris-Sorbone, akad. rok 2012/2013. Transkripce francouzských slov viz: Léon a kol. (2009) nebo slovník *Le Robert Micro. Dictionnaire de la langue française* (2008). Pro popis fonetického a fonologického systému češtiny vycházíme z: Palková (1994); Krčmová (2009).

⁸ Pro zápis příkladů z francouzštiny používáme znaky mezinárodní fonetické transkripce, pro zápis příkladů z češtiny používáme znaky české národní transkripce.

⁹ Po stránce artikulační je jejich společným charakteristickým znakem rychlý přechod k následující samohlásce. Žádnou polosouhlásku nesmíme nikdy dělit do více slabik. Polosouhláska [j] se artikulačně nejvíce blíží výslovnosti vysokého předního [i], graficky značena *i* + vokál, *y* + vokál, příklad: *papier* [papje], *payer* [peje]. Transkripční znak [j] představuje jak konsonant, tak i polokonsonant. Konsonantické [j] je graficky převážně značeno jako *il*, *ill*, *y*. Polosouhláska [ɥ] se artikulačně nejvíce blíží výslovnosti předního vysokého labializovaného [y], graficky značeno *u* + vokál, příklad: *lui* [lɥi], *nuage* [nɥa:ʒ]. Polosouhláska [w] se artikulačně nejvíce blíží výslovnosti zadního vysokého labializovaného [u], grafické značení *ou* + vokál, *oi*, *oin*, *oy*, příklad: *Louis* [lwi], *louer* [lwe].

¹⁰ Liaison je znakem kultivované výslovnosti. V současné hovorové francouzštině se uplatňuje čím dál méně. Výjimkou je povinné vázání, které má funkční význam – např. rozlišení singuláru a plurálu – *il aime* × *ils aiment*. Více Léon (2012), s. 237–253.

Velmi často se pro zaznamenání jedné hlásky – zejména u samohlásek – využívá i několika grafických znaků, např. [o] – o, ô, au, eau, aux. V současné době se grafická podoba značně vzdálila od svého zvukového obrazu, prosazuje se silná tendence uplatňovat spřežky (srov. Dohalská a Schulzová, 2003, s. 23–24).

1.3.1 Vokalický systém

Žádná francouzská samohláska se nekryje s českým vokálem, a to ani artikulační, ani akustickou podobou (srov. Hála, 1960, s. 74). Francouzský vokalický systém obsahuje 16 jednotek¹¹ a liší se oproti češtině výrazným zastoupením předních zaokrouhlených samohlásek, dále řadou nosových samohlásek, uplatňuje se rozdíl otevřenosti a zavřenosti, pozornost je tedy třeba věnovat rozdílům: ústní – nosové, přední – zadní, otevřené – zavřené, nezaokrouhlené – zaokrouhlené.

V češtině je 13 vokalických fonémů (deset monoftongů a tři diftongy, které ve francouzštině neexistují). U monoftongů sledujeme z pohledu ortoepie jejich kvalitu a kvantitu. Z hlediska kvality by měly být české vokály neutrální, jejich výslovnost by neměla být ani příliš otevřená, ani příliš zavřená. Ve francouzštině musí být artikulace jednotlivých samohlásek daleko přesnější a napjatější než v češtině, protože sebemenší nepřesnosti v takto bohatém vokalickém systému mohou způsobit záměnu slova (srov. *père* × *peur*, *paix* × *pain* etc.).

Pro francouzštinu 17. a 18. století měla funkční platnost délka vokálů, která však postupem doby ztrácela svou funkci. Délka vokálů prakticky nemá v současné době funkční charakter. Kvantita vokálů v češtině má distinktivní funkci, proto je důležité přesné rozlišování krátkých a dlouhých vokálů. Délka samohlásek v češtině nepodléhá žádným pravidlům distribuce, není vázaná na slovní přízvuk, může se vyskytnout neomezený počet za sebou následujících dlouhých samohlásek (srov. Krčmová, 2009, s. 132–133). Kvantita vokálů je problémem mluvčích téměř ze všech jazykových oblastí (např. i ze Slovenska, neboť se slovenština, na rozdíl od češtiny, řídí morovým principem – po sobě nemohou následovat dvě dlouhé slabiky).

Pro francouzský jazyk jsou typické nosové samohlásky, které stojí v opozici k vokálům ústním. Francouzské nosové vokály mají čistě vokalický charakter, při výslovnosti se tedy nesmí objevit ani náznak konsonantu [n] či [m], který v písmu pouze označuje nosovost předcházející samohlásky. Výdechový proud prochází současně dutinou ústní i nosní.

¹¹ V dnešní francouzštině je tendence vokalický systém redukovat na 14 jednotek – ústní hláska [ɑ] (zadní, zaokrouhlená) ztrácí svou distinktivní roli ve prospěch hlásky [a] (přední, nezaokrouhlená); zaokrouhlená nazála [œ] ve prospěch nezaokrouhlené nazály [ē]. Vychopňová (2014), s. 72–73.

V češtině se všechny vokály vyslovují, francouzština má však případ tzv. němého *e* (*e muet, e caduc*), které se nevyslovuje, srov. *table* [tabl], *loupe* [lup].¹²

Charakteristiku akustických vlastností vokálů určují první a druhý, popř. i třetí formant (F1, F2, F3), jejichž hodnoty se uvádějí v hertzích.¹³ Čeština má hodnotu F1 u každého vokálu odlišnou na rozdíl od francouzštiny, kde hodnota F1 je u některých vokálů totožná.¹⁴

1.3.2 Konsonantický systém

Repertoár francouzských souhlásek je méně početný, není tak bohatý jako český konsonantický systém. Podle způsobu artikulace dělíme francouzské hlásky na dvě základní skupiny: souhlásky závěrové a úžinové. V češtině ještě navíc existují konsonanty polozávěrové, afrikáty [c] a [č] a znělé varianty [ɖz] a [ɖʒ], které se ve francouzštině nevyskytují. Francouzský konsonantický systém nezná laryngálu [h] (*h* existuje pouze jako grafický znak),¹⁵ veláru [x] a vibrantu [ʀ], [ʁ] (znělá a neznelá varianta). Souhlásky [ʃ] a [ʒ] existují ve francouzštině jako poziční varianty. Dále je třeba upozornit na konsonant *s*, který se ve francouzštině vyslovuje jako [s] či [z].¹⁶ Žádná souhláska ve francouzštině nemůže být slabikotvorná, jako je tomu u českého *l, r* nebo například *m*.

Ve francouzštině se dnes vyslovuje tzv. pařížské *r* dorzální [ʀ]. Při artikulaci této hlásky je hrot jazyka volně opřen o dolní řezáky, zatímco zadní část hřbetu jazyka se přibližuje k měkkému patru. V některých krajích Francie (např. Pyrénées-

¹² *E caduc* slouží i ke značení ženského rodu, *e caduc* se nevysloví, ale koncový konsonant *no*, srov. *grand* [grã] × *grande* [grã:d]. Jestliže *E caduc* předchází dva konsonanty, tak se vysloví, srov. *vendredi* [vãdrɛdi]. Více Nováková (2011).

¹³ Formantem rozumíme některý z vyšších tónů, který tvoří akustickou podstatu hlásky a dodává jí charakteristické zabarvení. Podle stoupající frekvence se označují F1, F2, F3. Lotko (2003), s. 37. F1 rozlišuje vokály na vysoké a nízké (otevřené a zavřené), F2 rozlišuje vokály na přední a zadní (labializované a ne-labializované). Srov. Palková (1994), s. 172–178.

¹⁴ Ve francouzštině je stejná hodnota F1 a F2 u nazál, k rozlišení slouží až hodnota formantu F3; u všech francouzských otevřených vokálů je hodnota F1 stejná, stejně tak tomu je u všech zavřených vokálů, k rozlišení slouží formant F2. Léon (2012), s. 116–117. V češtině je situace jiná, hodnota F1 je u každého vokálu odlišná. Srov. Palková (1994), s. 173–174 (hodnoty formantů); Volín (2017). Při porovnání jednotlivých pásem formantu F1 v češtině a francouzštině nalezneme obdobné hodnoty např. u *a*-ových a *o*-ových vokálů, u *e*-ových vokálů se českému [e] nejvíce přibližuje francouzské otevřené [ɛ].

¹⁵ Grafický znak *h* neoznačuje ve francouzštině žádnou vyslovovanou hlásku. Existuje jako *h muet* (*němé h*), což je pouze tradičně přejímaný znak, který se vyskytuje převážně ve slovech latinského a řeckého původu, pro výslovnost nemá žádný vliv. *H aspiré* se také nikdy nevyslovuje, ale výslovnost ovlivňuje – nikdy před *h aspiré* nevážeme (srov. *la hauteur* [laotœʀ] – *l'auteur* [lotœʀ]), v psané podobě není před *h aspiré* elize předchozího vokálu (srovnej *le hall* – *l'hotel*). Léon a kol. (2009), s. 49–51.

¹⁶ Výslovnost [s] na počátku slova, př. *sauver* [sove]; v intervokalikém postavení (mezi dvěma vokály) výslovnost [z], př. *rosé* [roze]. Léon a kol. (2009), s. 85–86.

-Orientales, tedy zejména v jižní Francii) nebo v Kanadě se dosud vyslovuje *r* alveolární, které vyslovujeme i v češtině, nazývané *r roulé* [r].¹⁷

Všechny francouzské souhlásky se vyslovují s větší napjatostí a přesností než souhlásky české. Projevuje se to zejména v rozlišování znělých a neznělých souhlásek na konci slova, které je ve francouzštině funkční (*vif – vive*). Nedochozí k neutralizaci znělosti na konci slov jako v češtině, kdy se znělé párové souhlásky na konci slov před pauzou vyslovují jako neznělé.

Vlastní zvuková kvalita izolovaných souhlásek je poměrně blízká českým konsonantům. Hláskové okolí je však značně odlišné (kombinace se 14 vokály, s polokonsonanty), proto i výsledná zvuková podoba jednotlivých konsonantů v proudu řeči se zdá být odlišná.

Záměrně se zde nebudeme věnovat prosodickým prostředkům řeči (např. intonaci, slovnímu přízvuku), neboť v této části výzkumu pro nás nejsou relevantní.

2 Praktická část

2.1 Materiál k analýze

Podkladovým materiálem k této dílčí analýze byly audio nahrávky od deseti frankofonních studentů, kteří studují češtinu na univerzitách (Université Paris-Sorbonne v Paříži, Université Charles de Gaulle v Lille, Université Libre de Bruxelles v Bruselu). Jednalo se v tomto případě o homogenní skupinu – začátečníci (6 žen, 4 muži), kteří studovali češtinu 8 až 10 měsíců, s mateřským jazykem francouzštinou. Od každého studenta byly k dispozici dvě audio nahrávky – 1. čtení předem známého textu na úrovni A1 podle SERR (rozsah 235 slov); 2. předem nepřipravený projev v rozsahu cca 2 min. na základní témata (představení se, moje rodina, moje koníčky etc.), předem nepřipravený projev mohl probíhat i jako dialog ve dvojicích.

Je nutno dodat, že validita výsledků může být snížena tzv. efektem morčete, kdy zkoumaná osoba, jež je předmětem cizího pozorování či hodnocení, přestane být přirozená, spontánní a snaží se ukázat v co nejlepším světle, zde na úkor chyb ve výslovnosti zejména při čtení textu (srov. Disman, 2002, s. 120–139).

2.2 Stanovení hypotéz – problémy s výslovností u nerodilých mluvčích

Potíže ve výslovnosti nerodilých mluvčích lze předpokládat u těch hlásek a jevů, které student nezná ze své mateřštiny, popřípadě jiného jazyka (roli zde hraje i znalost jiných jazyků nebo i vlivy různých dialektů). Daná hláska může v ma-

¹⁷ *R roulé* bylo přejato z latiny a vyslovovalo se až do 18. století, ve zpívané francouzštině a jevištní mluvě se udrželo až do začátku 20. století. Léon a kol. (2009), s. 81–83.

Tab. 2: Seznam účastníků výzkumu

kód studenta	pohlaví	délka studia (v měsících)	země původu, region	jiný slovanský jazyk*
S1	F	8	Francie, pařížský region	ne
S2	M	8	Francie, pařížský region	ne
S3	F	8	Francie, Pas-de-Calais	ne
S4	F	8	Francie, Pas-de-Calais	ne
S5	M	10	Francie, Auvergne-Rhône-Alpes	ne
S6	F	10	Francie, Bourgogne-Franche-Comté	ne
S7	M	8	Belgie, bruselský region	ne
S8	F	8	Belgie, bruselský region	polština, ruština (základy)
S9	M	8	Belgie, bruselský region	ne
S10	F	8	Belgie, bruselský region	polština, ruština (základy)

* V tomto dílčím vzorku jsme nebrali na zřetel možný vliv jiného slovanského jazyka, neboť se jednalo jen o znalost polštiny a ruštiny na základní úrovni.

teřském jazyce úplně chybět, nebo sice existuje, ale ne jako samostatná hláska, ale jako alofon, varianta fonému. Dalším případem je, že daný zvuk v mateřském jazyce sice existuje, ale je jinak graficky zaznamenán. Svou roli při problémech s výslovností hraje i tzv. negativní transfer (vliv mateřského jazyka tam, kde je to nežádoucí). Základní rozdělení problémů ve výslovnosti cílového jazyka vychází z výzkumu anglické lingvistky Penny Ur (1991, s. 52–53); rozdělení navíc rozšiřujeme o zvuk, který v mateřském jazyce existuje, ale v cílovém jazyce je jinak graficky zaznamenán. Na základě srovnání fonetického a fonologického systému češtiny a francouzštiny lze očekávat problémy s výslovností češtiny u následujících jevů.

1. Neznámé hlásky:

- dvojhlásky – v našem čteném textu se vyskytují dvě (*au, ou*), kvalita a kvantita vokálů obecně;
- laryngála [h];
- velára [x];
- vibranta [ř], neznělá varianta [ř̥].

2. Varianty fonému (alofony):

- české palatály [tʃ] a [dʃ] existují ve francouzštině jako poziční obligatorní varianty konsonantů *t* a *d*, [tj] [dj], př. *tien* [tjɛ̃], *dieu* [djø];¹⁸
- afrikáty [c] a [č] existují jako poziční obligatorní varianty konsonantu *t*, [ts] [tʃ], př. *tsar* [tsaʁ], *tchèque* [tʃɛk].¹⁹

¹⁸ Výslovnost [tj] a [dj] nastává, následuje-li po skupině *ti* či *di* vokál (*ti + vokál, di + vokál*), př. *bestial* [bestjal]. Výjimku tvoří zakončení *-tier, -tial, -tiane, -tiel, -tien*, např. *initier* [inise], kde se skupina *ti* vyslovuje jako [sj]. Léon a kol. (2009), s. 92.

¹⁹ Výslovnost [ts] a [tʃ] ve spojení grafémů *t + s, t + ch*, př. *match* [matʃ], *tsigane* [tsigan].

3. Hlávka existuje, ale je zapsána jiným grafémem:
 - [ň], IPA²⁰ [ɲ] se zapisuje grafémy *gn*, př. **digne**, IPA [diɲ];
 - [ž], IPA [ʒ] se zapisuje grafémem *j*, př. **jeudi**, IPA [ʒødi];
 - [š], IPA [ʃ] se zapisuje grafémy *ch*, př. **cheval**, IPA [ʃəval].
4. Tzv. negativní transfer (vliv mateřského jazyka tam, kde je to nežádoucí, taktéž interference):
 - nosové vokály typické pro francouzštinu, které se v češtině nevyskytují;
 - redukce vokálu (*e muet*) zejména na konci slov;
 - konsonant *s* se ve francouzštině vyslovuje jako [s], či [z],²¹
 - konsonant *g* se ve francouzštině vyslovuje jako [g], či [ʒ], případně [ň],²²
 - výslovnost skupin konsonantů, problematika českých slabikotvorných konsonantů (např. slovo *metr* musíme vyslovit dvojslabičně [metʀ], zatímco francouzské slovo *quatre* [katʀ] se vysloví jednoslabičně);
 - záměna *r roulé* za francouzské tzv. pařížské *r* dorzální [ʀ];
 - rozlišování znělých a neznělých souhlásek na konci slova, které je ve francouzštině funkční (v češtině probíhá na konci slov před pauzou neutralizace znělosti).

Při analýze jsme vycházeli z poslechu audio nahrávek. V případě problematických jevů jsme používali specializovaný program PRAAT (Boersma a Weenink, 2018), který dokáže zobrazit spektrogram i oscilogram dané hlávky (a je možné jednotlivé hlávky porovnat).

2.3 Analýza – čtení

V této kapitole analyzujeme nahrávky čteného projevu. Následující tři tabulky se věnují jednotlivým obtížím s výslovností češtiny u jinojazyčných mluvčích, které jsme si stanovili v kapitole 2.2 – neznámé hlávky (tab. 3), poziční varianty hlásek (tab. 4), odlišný grafém (tab. 5). Analýza vlivu negativního transferu mezi češtinou a francouzštinou je zpracována ve formě textu. Celkové shrnutí následuje v samostatné kapitole 2.4

²⁰ IPA – International Phonetic Alphabet.

²¹ Viz poznámka č. 16.

²² Následují-li za grafémem *g* vokály *a, o, u*, výslovnost je [g], př. *Gui* [gi]; *g* + vokály *e, i, y* → výslovnost [ʒ], př. *agiter* [aʒite]; *g* v intervokálním postavení → výslovnost [ň], zápis pomocí IPA [ɲ], př. *campagne* [cãpaɲ]. Léon a kol. (2009), s. 45.

Tab. 3: Neznámé hlásky

	[au], [ou]			[h]								[ř]			[ř]		[x]		
testovaná slova	autobusu	zahradou	starou	ahoj	drahý	hospody	hluk	hezké	hlavně	hezky	ho	hotelu	dobře	moři	moře	přítel	příjet	obchod	chceme
správné odpovědi (max. 10)	3	8	8	10	10	9	10	7	10	8	7	8	1	4	3	8	9	8	10

Tab. 4: Poziční varianty hlásek

	[t]						[ď]	[c]	[č]						
testovaná slova	Létě	šťastná	navštěvuju	ještě	ti	těším	rodinu	moc	cestovat	večer	čas	čestinu	babičky	často	červenci
správné odpovědi (max. 10)	10	5	10	9	9	10	10	8	8	10	10	9	10	10	10

Tab. 5: Odlišný grafém

	[ň]						[ž]	[š]												
testovaná slova	měla	nějaký	hlavně	není	města	ubytování	měj	každý	protože	že	máš	školy	pamatuješ	čestinu	šťastná	navštěvuju	naší	musíš	jednolůžkový	těším
správné odpovědi (max. 10)	9	10	10	8	8	9	5	9	9	9	10	9	10	7	8	10	9	9	9	9

Interference, tzv. negativní transfer mezi jazyky²³

Stanovili jsme si sedm základních interferenčních chyb ve výslovnosti češtiny jinojazyčnými mluvčími. Jedná se o: 1. vyslovení nosových vokálů v češtině, 2. redukce výslovnosti vokálů (zejména na konci slov), 3. potíže se skupinami konsonantů (slabikotvorná hláska jako jádro slabiky), 4. špatná výslovnost konstriktivy *s*, 5. špatná výslovnost veláry *g*, 6. záměna české vibranty za francouzské dorzální *r*, 7. rozlišování znělých a neznělých konsonantů na konci slov před pauzou.

1. Nosové vokály se ve čteném textu ani jednou nevyškytly.

²³ Interference hraje důležitou roli v osvojování cizího jazyka. Interferenci zaznamenává už J. A. Komenský, i když ji takto nepojmenovává. Choděra připomíná, že interference je během osvojování cizího jazyka hlavní příčinou chyb. Více Choděra (2013), s. 49–51.

2. Redukce výslovnosti vokálů se vyskytla ve slovech *Alice, chceme, pojedeme*.

Alice – francouzská výslovnost [alis], ve dvou případech z deseti.

Chceme – redukováná výslovnost koncového vokálu [xcem], v jednom případě.

Pojedeme – redukováná výslovnost vokálu *e* [pojdedeme], ve dvou případech.

3. Potíže s výslovností skupiny konsonantů byly hojné. Největší potíže činilo spojení v *srpnu*, které bylo vysloveno řádně jen ve dvou případech z deseti. Francouzští studenti mají tendenci vkládat do konsonantické skupiny němé *e* či komolit výraz přehozením konsonantů *r* a *p*. Porozumění je ještě ztíženo faktem, že studenti vyslovují dorzální francouzské *r*.

4. a 5. Špatná výslovnost konstriktivy *s* se projevila v intervokálním postavení ve slovech *musíme* [muzi:me], *musíš* [muzi:š], pět chyb ve výslovnosti z celkových dvaceti výskytů. Špatná výslovnost veláry *g* [ž] se vyskytla vlivem francouzské výslovnosti, a to ve slovech *Egypta, ekologické* (u dvou mluvčích), další přítomnost veláry (ve slovech *Anglie, kolegyně*) nečinila – zajisté taktéž vlivem francouzské výslovnosti – žádné potíže.²⁴

6. Záměna české vibranty za francouzské dorzální *r* se vyskytovalo u čtyř mluvčích. Zajímavé je, že ne ve všech případech (výskyt nebyl systematický), ale ponejvíce ve slovech, kde se konsonant *r* vyskytuje i ve francouzských ekvivalentech – *Ireno, park, rezervovat, srovnej Irène, parc, réserver*.

7. Rozlišování znělých a neznělých konsonantů na konci slov před pauzou byla chyba, která se vyskytovala v největší míře. Nejproblematictějšími výrazy byly: *ted'* – třikrát správně z dvaceti výskytů, nejčastěji se vyskytovala výslovnost [ted'], ale také [ted] či [tadi]; *obchod* – ve všech případech byla neznělá alveolára na konci vyslovena zněle [d]. Dodejme, že asimilace uprostřed slova, která probíhá jak v češtině, tak ve francouzštině, ve většině případů problém nedělala, př. *jedno-lůžkový* (jedna chyba na deset výskytů).

Ve dvou případech – ve spojení *do Itálie* – se projevila neznalost pravidla o vkládání tzv. hiátové souhlásky mezi dvě za sebou následující samohlásky, které patří k různým slabikám. Jedná se o chybu, kterou jsme v našem rozdělení neklasifikovali.

2.4 Shrnutí

Z hlásek neexistujících ve francouzském fonetickém systému byla nejobtížnější typicky česká vibranta *ř* (znělá varianta). Naopak neznělá varianta frankofonním mluvčím potíže nečinila. Laryngála *h* podle našeho dílčího výzkumu nepředstavovo-

²⁴ Srov. *Anglie*, fr. *Angleterre* [ãŋglɛtɛʁ]; *kolegyně*, fr. *collègue* [kɔlɛg] × *Egypt*, fr. *Égypte* [ɛʒipt].

vala výslovnostní problém (v kontrastu s faktem, že sami frankofonní mluvčí považují českou laryngálu za velice obtížnou). Častou chybou byla výslovnost české dvojhlásky ve slově *autobusu* (nenáležitá výslovnost je patrně ovlivněna i negativním transferem z francouzštiny, srovnej fr. *autobus* [otobys]).

Poziční varianty hlásek (z pohledu francouzského systému) většinou problémy ve výslovnosti nečiní. V našem případě působila potíže palatála *t'* ve spojení s dalším konsonantem. Zde bychom výslovnostní obtíže viděli v rámci spojení více konsonantů, nikoliv v samotné palatále.

České hlásky zapsané ve francouzštině jinými grafémy problémy ve výslovnosti nezpůsobují. Výjimkou byl imperativ slovesa *mít – měj* [mňej], pramenící – podle našeho názoru – z neznalosti typicky českého grafému *ě*.

Náš dílčí výzkum potvrdil nejvíce chyb zapříčiněných tzv. negativním transferem mezi češtinou a francouzštinou. Nejčastější a nejproblematictější chybou u frankofonních studentů je rozlišování znělých a neznělých konsonantů na konci slov před pauzou. Velice obtížná se jeví taktéž výslovnost konsonantických skupin s českými sonantami.

2.5 Analýza – vlastní nepřipravený projev

Studenti po osmi měsících výuky nebyli v některých případech schopni souvislého předem nepřipraveného projevu na základní témata, proto jsme dali přednost buďto dialogu ve dvojicích, nebo i případně do monologu zasahujeme a klademe doplňující otázky. Studenti o nahrávání věděli, ale nebyli na něj předem upozorněni. Ve většině případů byly nahrávky spojeny s nervozitou, s rozpaky, pro všechny to byla nová situace, lektori bohužel nahrávání v hodinách nepoužívají (srov. Veronková, 2012a, s. 75–91). Během sběru materiálu na univerzitě v Lille byla nahrána ústní zkouška z češtiny (nejednalo se v tomto případě o čistě nepřipravený projev, což však nesnížilo počet chyb ve výslovnosti).²⁵

Předpokládali jsme, že v předem nepřipraveném projevu se bude vyskytovat méně výslovnostních chyb, neboť jinojazyční mluvčí mají, podle našeho názoru, v aktivní slovní zásobě jen taková slova a takové výrazy, které umějí správně vyslovit a použít v náležitém jazykovém kontextu. Tento předpoklad se však nepotvrdil.

Nejzávažnější chyby:

Polovina respondentů chybně vyslovila dvojhlásku *ou* ve slově *na shledanou*, výslovnost [nasxledanau], dále pak ve slově *koupelna* [kupelna]. I v nepřipraveném projevu se potvrdily obtíže s typicky českou vibrantou *ř* (s její znělou variantou) – v základních slovech *dobře*, v *Paříži* etc. Laryngála *h* činila problémy jen v méně

²⁵ Během zkoušky se ve velké míře projevil tzv. syndrom všemu rozumějícího učitele (lektorce stačilo jen naznačení přibližné výslovnosti, aby odpověď byla považována za korektní).

používaných výrazech (na této začátečnické úrovni) u tří mluvčích (*horký, hnědý, hluk*).

Výjimečně se objevila záměna konstrikтивы *s* za *š* [študuju], záměna *c* za *č* [čestuju], nenáležitá výslovnost skupin konsonantů – *valašské* [valačke:]

Většina chyb byla zapříčiněna negativním transferem mezi francouzštinou a češtinou. Mezi tyto chyby patřily: francouzská výslovnost grafému *ch* – *chtěla* [štela], *všechno* [fšešno], *poschodí* [pošod'i:]; francouzská výslovnost konsonantu *j* – *jít do centra* [ži:t], francouzská výslovnost slova *kytara* [gitar], srov. francouzsky *guitare* [gitar]; francouzská výslovnost slova *Brusel* [bruksel], správná francouzská výslovnost [brysel] *Bruxelles*, často však nepřesně vyslovováno jako [bryksel] s vloženým *k*.

U studentky se základní znalostí polštiny a ruštiny se objevila nekorektní palatalizovaná „změkčená“ výslovnost u slov: *kde* [gde] – polská výslovnost, *kolik ti je let* [let], *a ty* [ti].

Téměř systematicky neprobíhala neutralizace znělosti na konci slov, kde měla náležitě proběhnout (tzn. nenásledovala párová souhláska bez pauzy) – *odkud* [otkud], *výtah* [vi:tah], *rád* [ra:d], *když* [gdiž], *ted'* [ted'], asimilace znělosti na začátku či uprostřed slov pak proběhla náležitě.

3 Závěr

Předkládaná práce přinesla první dílčí výsledky výzkumu chyb ve výslovnosti češtiny u frankofonních studentů (začátečnicků). Nejvíce chyb ve zvukové rovině podle našeho dosavadního výzkumu vzniká interferencí mezi češtinou a francouzštinou, a to jak při čtení předem známého textu, tak ve spontánním projevu mluvčích. Nepotvrdil se předpoklad, že by jinojazyční mluvčí měli největší obtíže s těmi jevy, které ze svého mateřského jazyka neznají (výjimkou je však česká vibranta ř). Výzkum ukázal, že poziční varianty fonémů (z pohledu francouzského systému, nemyslíme zde poziční varianty českých fonémů) a jiný grafický záznam daného fonému nečiní frankofonním studentům žádné obtíže.

Pro další výzkum je nutné vzorek rozšířit. Bude zajímavé a přínosné sledovat vývoj jednotlivých chyb se vzrůstající jazykovou kompetencí (chyby přetrvávají, či se ztrácejí?). Jaký vliv na výslovnost češtiny má znalost jiných slovanských jazyků (v našem případě zejména negativní transfer mezi češtinou a polštinou či ruštinou)? Je relevantní původ jinojazyčných mluvčích v rámci frankofonní oblasti? Objevují se chyby i v suprasegmentální rovině? V neposlední řadě bude u jinojazyčných mluvčích zajímavé sledovat kvalitu a kvantitu vokálů.

Literatura a prameny

- BOŘEK-DOHALSKÁ, M., SUKOVÁ VYCHOPŇOVÁ, K. (2015): *Didactique de la phonétique et phonétique en didactique du FLE*. Praha: Karolinum. 2015.
- CARTON, F. (1974). *Introduction à la phonétique du français*. Paris: Bordas.
- DISMAN, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- DOHALSKÁ, M., SCHULZOVÁ, O. (2003). *Fonetika francouzštiny*. Praha: Karolinum.
- DOSOUDILOVÁ, M. (2015). *Postoje rodilých mluvčích ke komunikaci s česky mluvícími cizinci (se zaměřením na vnímání závažnosti jazykových nedostatků)*. Olomouc: Univerzita Palackého, bakalářská práce, 77 s.
- DUBĚDA, T. (2012). *Études de prosodie contrastive. Le cas du français et du tchèque*. Praha: Karolinum.
- FENCLOVÁ, M. (2003). *Fonetika francouzštiny jako lingvodidaktický problém*. Praha: Univerzita Karlova.
- FENCLOVÁ, M. (2010). *Stručná korektivní fonetika francouzštiny*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- GUIMBRETIRE, É. (1994). *Phonétique et enseignement de l'oral*. Paris: Didier.
- HÁDKOVÁ, M. A KOL. (2005). *Čeština jako cizí jazyk A1*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- HÁLA, B. (1960). *Fonetické obrazy hlásek*. Praha: SPN.
- HEDBÁVNÁ, B., JANOUŠKOVÁ, J., VEROŇKOVÁ, J. (2009). *Výslovnost češtiny u cizinců – poznámky k metodám výuky*. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2007–2009. Praha: Akropolis, s. 27 až 34.
- HENDRICH, J. A KOL. (1988). *Didaktika cizích jazyků*. Praha: SPN.
- CHAMPAGNE-MUZAR, C., BOURDAGES, J. (1998). *Le point sur la phonétique*. Paris: Clé international.
- CHODĚRA, R. (2013). *Didaktika cizích jazyků*. Praha: Academia.
- LÉON, P., LÉON, M. A KOL. (2009). *Phonétique du FLE*. Paris: Armand Colin.
- LÉON, P. (2012). *Phonétisme et prononciations du français*. Paris: Armand Colin.
- LOTKO, E. (2003). *Slovník lingvistických termínů*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- NOVÁKOVÁ, S. (2011). *La production et la perception du schwa (E caduc) en français et en tchèque*. Praha: Univerzita Karlova, Université Paris Diderot, disertační práce, 235 s.
- PALKOVÁ, Z. (1994). *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- Le Robert Micro. Dictionnaire de la langue française* (2008). Paris: Le Robert.
- ROLLAND, Y. (2011). *Apprendre à prononcer: Quels paradigmes en didactique des langues?* Paris: Belin.
- UR, P. (1991). *A Course in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VEROŇKOVÁ, J. (2012a). *Nahrávání – nedoceněný pomocník při výuce češtiny pro cizince*. Nová čeština doma a ve světě. Praha: Univerzita Karlova, s. 75–91.
- VEROŇKOVÁ, J. (2012). *Tempo řeči z různých stran*. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2012. Praha: Akropolis, s. 203–222.
- VEROŇKOVÁ, J. (2015). *Využití písňových textů při výuce zvukové stránky češtiny*. Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ). Praha: Akropolis, s. 73–84.
- VYCHOPŇOVÁ, K. (2014). *La durée vocalique: Comparaison des systèmes vocaliques tchèque et français des points de vue phonétique et phonologique*. Praha: Univerzita Karlova, Université Paris Diderot, disertační práce, 291 s.

Internetové zdroje:

- BOERSMA, P., WEENINK, D. (2018). *Praat: doing phonetics by computer* [počítačový program]. Verze 6.0.40, staženo 6. července 2017 z <http://www.praat.org/>

- DUFEU, B. (2008). *L'Importance de la prononciation dans l'apprentissage d'une langue étrangère*. Franc-parler, La communauté mondiale des professeurs de français. [15. leden 2016]
<http://www.psychodramaturgie.de/upload/Dufeu%20Bernard%20Importance%20de%20la%20prononciation.pdf>
- Common European Framework of Reference for Languages* (2001). Strasbourg: Council of Europe. [10. srpen 2017] https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf
- KRČMOVÁ, M. (2009). *Fonetika a fonologie*. Brno: Masarykova univerzita. [8. leden 2017]
https://is.muni.cz/elportal/estud/ff/ps09/fonetika/tisk_2009/Fonetika_a_fonologie_logo.pdf
- Společný evropský referenční rámec pro jazyky (SERR). Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme* (2002). Olomouc: Univerzita Palackého. [10. leden 2016]
<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>
- VOLÍN, J. (2017): *Akustické vlastnosti českých vokálů*. In KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [15. květen 2018]
https://www.czechency.org/slovník/akustické_vlastnosti_českých_vokálů

Učebnice:

- BEDNAŘKOVÁ, B., SOVOVÁ, J., KOPEČKOVÁ, M. (2017). *Flip (Your) Teaching 2*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- BOCCOU KESTŘÁNKOVÁ, M., ŠTĚPÁNKOVÁ, D., VODIČKOVÁ, K. (2017): *Čeština pro cizince, úroveň A1 a A2*. Brno: Edika.
- HOLÁ, L. (2012). *New Czech Step by Step*. Praha: Akropolis.
- HOLÁ, L. (2017). *Česky krok za krokem 1*. Praha: Akropolis.
- REŠKOVÁ, I., PINTAROVÁ, M. (2009). *Communicative Czech – Elementary Czech*. Praha: Karolinum.

Autorka

Mgr. Pavla Poláchová, e-mail: pavla.polachova01@upol.cz, Katedra bohemistiky FF UP Olomouc
Autorka absolvovala studium české filologie a historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, tamtéž pokračuje v postgraduálním studiu oboru Český jazyk (připravovaná disertační práce z oboru čeština jako cizí jazyk). Výuce češtiny pro cizince se věnuje od roku 2008. Působila jako lektorka češtiny na Université Paris-Sorbonne v Paříži.